

Stanisław Rybczyński

Ostatnie zmiany k.p.k.

Palestra nr 1, 37-43

1956

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW RYBCZYŃSKI

adwokat

Ostatnie zmiany k.p.k.

Cele wydania dekretu z dnia 21.XII.1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. Nr 46, poz. 309) zostały zwięźle, lecz jasno wskazane we wstępie dekretu.

Tymi celami, zgodnie z wytycznymi III Plenum K.C., są: zabezpieczenie prawidłowego wymiaru sprawiedliwości i najpełniejsze zagwarantowanie praw obywateli.

Realizacja tych celów ma nastąpić przez usprawnienie pracy organów śledczych i prokuratury oraz zwiększenie gwarancji procesowych podejrzanego i oskarżonego.

Przyjrzyjmy się więc i z tego ogólniejszego punktu widzenia oraz ze stanowiska obrony, jako współczynnika wymiaru sprawiedliwości, wprowadzonym zmianom i nowym instytucjom procesowym dla zorientowania się czy i w jakiej mierze mogą one zapewnić w praktyce sądowej realizację wspomnianych wyżej celów.

Rozpatrując wprowadzone w/w dekretem zmiany i nowe instytucje procesowe w kolejności przyjętej w tym dekrete, należy stwierdzić co następuje.

Art. 17 k.p.k. w nowym brzmieniu ustala właściwość rzeczową sądu wojewódzkiego w sposób odmienny od dotychczasowego. Znosi bowiem ruchomą i zmienną właściwość sądu opartą na przepisach art. 17 § 1 pkt 6 i § 2 k.p.k. i uzależnioną od wniosku prokuratora. Wymienione uprawnienie prokuratury wypływało ze stanowiska, jakie ona zajmuje, będąc gwarantem praworządności socjalistycznej w Polsce Ludowej, który przede wszystkim powinien dbać o należyty tryb wymiaru sprawiedliwości a to w oparciu o obowiązujące przepisy art. 1 i 3 ustawy z dnia 20.VII.1950 r. o Prokuraturze Rzeczypospolitej (Dz. U. R. P. Nr 38, poz. 346). Z tego też względu ustawodawca powierzył prokuraturze to szczególne uprawnienie do określania właściwości rzeczowej w sprawach karnych zależnie od ich charakteru i stopnia niebezpieczeństwa społecznego. Stan ten nie odpowiada już aktualnym potrzebom wymiaru sprawiedliwości. Dotychczasowe brzmienie art. 17 k.p.k. stwarzało bowiem często komplikacje i nie sprzyjało bynajmniej ujednoczeniu praktyki sądowej oraz wzmocnieniu autorytetu sądów.

Z tych względów obecna zmiana tego przepisu, znosząca ruchomą właś-

ciwość rzeczową sądów i wprowadzająca sztywny podział spraw, wydaje się słuszna i zasadna.

Jest ona gwarancją, że każdy oskarżony będzie odpowiadał tylko przed sądem rzeczowo właściwym dla rozpoznania sprawy o imputowane oskarżonemu przestępstwo.

Zgodnie z art. 17 k.p.k. w nowym brzmieniu sąd wojewódzki rozpoznaje w pierwszej instancji sprawy:

1) o przestępstwa określone w rozdziałach XVIII i XXXIII kodeksu karnego, jeżeli popełnione zostały umyślnie, oraz o przestępstwa określone w rozdziale XIX, tudzież w art. 225, 226, 230, 288 i 290 kodeksu karnego;

2) o przestępstwa określone w rozdziałach I i II oraz w art. 39 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, jednakże z wyjątkiem spraw o przestępstwa określone w art. 7 tegoż dekretu;

3) o przestępstwa określone w art. 85 — 88 kodeksu karnego Wojska Polskiego;

4) o przestępstwa określone w dekrete z dnia 26 października 1949 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej;

5) o przestępstwa określone w dekrete z dnia 4 marca 1953 r. o wzmożeniu walki z produkcją złej jakości;

6) o przestępstwa na szkodę Państwa lub jednostki uspołecznionej, jeżeli interesy gospodarcze Polski Ludowej zostały narażone na znaczną szkodę;

7) o przestępstwa które z mocy przepisu szczególnego należą do właściwości sądu wojewódzkiego.

§ 2. Sąd wojewódzki rozpoznaje środki odwoławcze od orzeczeń sądów powiatowych oraz orzeka w innych wypadkach, przewidzianych w ustawie.

Natomiast właściwość sądu powiatowego zgodnie z dotychczasowym brzmieniem art. 15 k.p.k. jest określona negatywnie w słowach następujących: „Sąd powiatowy orzeka we wszystkich sprawach pierwszej instancji, jeżeli nie są one przepisem szczególnym przekazane innemu sądowi“.

Drugą istotną zmianą jest nowe brzmienie art. 49 k.p.k. który uprawnia obecnie sąd do umorzenia postępowania już po wniesieniu aktu oskarżenia i nawet bez wniosku prokuratora w przypadku jeżeli niebezpieczeństwo społeczne czynu jest znikome. Zostaje w ten sposób wypełniona dotkliwa luka, uniemożliwiająca dotychczas sądowi umorzenie postępowania w stosunku do sprawcy czynu, zabronionego pod groźbą kary, pomimo oczywiście małej wagi tego czynu i braku względnie nikłości szkodliwych jego następstw.

Trzecią cenną pozycją jest znowelizowanie art. 66 k.p.k. Zmieniony przepis pozwala prokuratorowi na wytoczenie lub popieranie powództwa cywilnego w imieniu pokrzywdzonego, jeżeli wymagać tego będzie interes społeczny.

Szerokie społeczne znaczenie tego przepisu ujawni się dopiero w toku praktyki sądowej. Zmieniony przepis art. 66 k.p.k. pozwala prokuratorowi na popieranie uzasadnionych roszczeń majątkowych osób pokrzywdzonych, które z racji swojego wieku, choroby, nieobecności lub też niezaradności życiowej nie potrafią dochodzić pretensji na drodze sądowej lub też

w przypadkach, gdy wytoczenie powództwa jest utrudnione lub wręcz uniemożliwione z innych szczególnych względów. Zaniechanie w takim razie dochodzenia szkód i strat, wywołanych czynem oskarżonego, może być nieraz oceniane bardzo ujemnie przez ogół, a często może powodować konieczność późniejszego pokrywania tych strat z funduszy publicznych.

Niewyjaśniony jest jednak stosunek prokuratora do procesowych uprawnień pokrzywdzonego w przypadkach, gdy obaj wystąpią obok siebie w sprawie. W szczególności czy i w jakim stopniu prokurator związany będzie zakresem roszczeń pokrzywdzonego, jego częściowym lub też całkowitym odstąpieniem od tych roszczeń. Te i podobne kwestie w powyższej materii pozostają na razie otwarte.

Czwarta grupa zmian, wprowadzonych w/w dekretem, dotyczy stosowania środków zapobiegających uchylaniu się od sądu. Są to zmiany szczególnie wyraźnie nacechowane troską o zabezpieczenie praw podejrzanego i skrócenie terminów pozbawienia wolności w toku postępowania przygotowawczego.

Środki zapobiegające uchylaniu się od sądu stosować może tylko sąd i prokurator, co nie jest novum, ale w myśl nowego § 3 art. 151 k.p.k. o zastosowaniu tymczasowego aresztowania sąd lub prokurator obowiązany jest w najkrótszym czasie zawiadomić osobę najbliższą podejrzanego.

Przepis powyższy zapobiegnie więc takim sytuacjom, jakie dotychczas miały miejsce, że rodzina podejrzanego nie wiedziała o jego zaaresztowaniu przez dłuższy czas i sama była zmuszona ustalać przez kogo i w jakiej sprawie podejrzanego został zatrzymany.

Art. 152 k.p.k. w znowelizowanym brzmieniu znosi obligatoryjność stosowania tymczasowego aresztowania w sprawach określonych w art. 17 § 1 pkt 1, 3, 4 i 5 oraz w razie wydania w pierwszej instancji wyroku skazującego na karę pozbawienia wolności powyżej dwóch lat, albo w razie skazania recydywisty i ustala, że tymczasowe aresztowanie może nastąpić jeżeli:

- a) zachodzi uzasadniona obawa, że podejrzanego będzie się ukrywał, nakłaniał do fałszywych zeznań lub będzie się starał w inny sposób utrudnić postępowanie karne, albo
- b) podejrzanego nie ma w kraju stałego miejsca zamieszkania, określonego źródła utrzymania lub gdy nie można ustalić jego tożsamości, albo
- c) podejrzanego jest recydywistą, albo
- d) stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu, zarzucanego podejrzanemu jest znaczny ze względu na wagę przestępstwa lub na szerzenie się danego rodzaju przestępstwa.

W myśl art. 151 § 2 k.p.k. w toku śledztwa lub dochodzenia tymczasowe aresztowanie może być zastosowane wówczas, gdy przestępstwo zagrożone jest karą co najmniej jednego roku pozbawienia wolności.

Podnieść przy tym należy, że przedłużyć areszt do 9 miesięcy może tylko Prokurator Generalny, a na dalszy czasokres — tylko Sąd Najwyższy na wniosek Prokuratora Generalnego, jeżeli ze względu na szczególne okoliczności sprawy nie można było ukończyć śledztwa w ciągu 9 miesięcy.

Powyższe rygory stanowią mocne i skuteczne zabezpieczenie praw po-

dejrzanego przed ewentualną samowolą lub też opieszałością organów śledczych.

Przechodząc z kolei do zmian, wprowadzonych w postępowaniu przygotowawczym, należy stwierdzić, że są to zmiany najlichniesze i o bardzo ważkim charakterze.

Dotychczas formalnie jednolite śledztwo rozpadło się w praktyce na kilka rodzajów i było prowadzone przez różne organy oraz w rozmaity sposób. Tak więc:

- a) śledztwo prowadzone osobiście przez prokuratora (art. 230),
- b) śledztwo prowadzone przez M.O. na polecenie prokuratora (art. 230),
- c) śledztwo prowadzone przez organy bezpieczeństwa publicznego (art. 242),
- d) śledztwo prowadzone przez referendarzy śledczych i asesorów prokuratury (art. 243).

W rezultacie dawało to ograniczenie uprawnień podejrzanego, powodowało brak jednolitości, często przypadkowość co do trybu prowadzenia śledztwa, wreszcie — stałe wyręczanie się przez prokuratora organami M.C. bez równoczesnego zapewnienia sobie nad nimi stałej, a co najważniejsze, skutecznej kontroli.

Wąskie uprawnienia podejrzanego i jego obrońcy uzależnione były ponadto całkowicie od uznania prowadzącego śledztwo (art. 241). W tych warunkach również i przepis art. 245 k.p.k. o zażaleniach na czynności prowadzącego śledztwo był właściwie martwy. Dekret z dnia 21.XII.1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego przewiduje dwa rodzaje postępowania przygotowawczego — śledztwo i dochodzenie.

W myśl art. 234 k.p.k. w nowym brzmieniu śledztwo prowadzi się w sprawach o przestępstwa wymienione w art. 17 § 1 oraz w sprawach o:

- 1) przestępstwa określone w rozdziałach XX, XXII i XXIII kodeksu karnego;
- 2) przestępstwa określone w art. 203, 204, 227, 228, 235, 258, 259, 286 i 287 kodeksu karnego;
- 3) przestępstwa określone w art. 240 kodeksu karnego, jeżeli w wyniku bójki lub pobicia nastąpiła śmierć człowieka;
- 4) przestępstwa określone w art. 1 § 4 i art. 2 dekretu z dnia 4 marca 1953 r. o wzmoczeniu ochrony własności społecznej;
- 5) przestępstwa określone w dekreście z dnia 9 lutego 1953 r. o całkowitym zagospodarowaniu użytków rolnych.

W innych sprawach może być ono prowadzone na mocy postanowienia prokuratora ze względu na wagę sprawy lub jej zawłość.

Jak wynika z nowej redakcji art. 235 k.p.k. śledztwo prowadzić będą referendarze śledczy prokuratury lub oficerowie bezpieczeństwa publicznego, wyjątkowo zaś prokurator osobiście lub na jego zlecenie asesor prokuratury.

Wydaje się rzeczą niewątpliwą, że ustawodawcy chodziło o zerwanie z dotychczasową fikcją osobistego prowadzenia śledztwa przez prokuratora i oddanie prowadzenia śledztwa w ręce wysoko kwalifikowanych organów śledczych przy zachowaniu stałego i wzmocnionego obecnie nadzoru

ru prokuratora nad toczącym się śledztwem, co jest bardziej celowe i w praktyce prędzej wykonalne.

Śledztwo wszczyna się, gdy zachodzi podejrzenie popełnienia przestępstwa, przewidzianego w art. 234 § 1 k.p.k. w nowym brzmieniu (obowiązkowo), lub w przypadku wymienionym w § 2 tegoż przepisu (fakultatywnie), przy czym w sprawach, w których wszczęcie postępowania jest uzależnione od wniosku pokrzywdzonego, zezwolenia lub zarządzenia władzy — wszczęcie śledztwa lub dochodzenia może nastąpić tylko na podstawie wniosku pokrzywdzonego, zezwolenia lub zarządzenia władzy (art. 231).

Oprócz postanowienia o wszczęciu śledztwa (art. 236 § 1), prowadzący śledztwo sporządza postanowienie o przedstawieniu zarzutów podejrzanemu, jeżeli dane istniejące w chwili wszczęcia śledztwa lub zebrane w toku śledztwa zawierają dostateczne podstawy do przedstawienia określonej osobie zarzutów.

Postanowienie ogłasza się niezwłocznie podejrzanemu, a następnie go się przesłuchuje. Postanowienie o przedstawieniu zarzutów powinno zawierać określenie czynu zarzucanego podejrzanemu i wskazanie kwalifikacji prawnej. Tylko w wyjątkowych wypadkach, gdy niezwłoczne ogłoszenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów utrudniłoby w poważnym stopniu postępowanie karne, ogłoszenie tego postanowienia może być odroczone najdalej do dnia 14-u za pisemną zgodą prokuratora.

Jeżeli w toku śledztwa ujawni się, że podejrzany popełnił czyn nie objęty poprzednio wydanym postanowieniem, prowadzący śledztwo wydaje nowe postanowienie, w którym uzupełnia lub zmienia poprzednio wydane i niezwłocznie ogłasza je podejrzanemu. Jest to nowa instytucja procesowa o niezwykle doniosłym walorze dla podejrzanego. Podejrzany bowiem już od tej chwili, a więc od początku śledztwa, skierowanego przeciwko niemu, wie co mu zarzuca się i może bronić się w sposób celowy i konstruktywny.

Dalszymi pozytywnymi zmianami wzmacniającymi gwarancje dla podejrzanego w toku śledztwa są ściśle ustalone terminy trwania, względnie przedłużania śledztwa (art. 245).

Wreszcie w sposób bardzo ostrożny i nie wystarczający dopuszczono obrońcę do udziału w zamknięciu śledztwa. W myśl art. 244 k.p.k. w nowym brzmieniu przy niezmienionym przepisie art. 84 k.p.k. rola obrońcy sprowadzić się może do funkcji asystenta osoby podejrzanej przy zapoznawaniu się przez nią z materiałami śledztwa, przeglądaniu akt lub składaniu wniosków o uzupełnienie śledztwa. Może on bowiem porozumiewać się z podejrzanym tylko za zgodą i w obecności prowadzącego śledztwo.

Wydaje się postulatem dnia dzisiejszego, że w tej ostatniej fazie śledztwa byłoby celowe i korzystne dla wymiaru sprawiedliwości dopuszczenie obrońcy do porozumiewania się z podejrzanym sam na sam. Do momentu jednak zmiany przepisu art. 84 k.p.k. należy życzyć sobie, aby przepisy art. 242—244 k.p.k. w nowym brzmieniu były interpretowane i stosowane możliwie liberalnie.

Drugą postacią postępowania przygotowawczego jest dochodzenie, prowadzone w sprawach, w których śledztwo nie jest obowiązkowe.

Dochodzenie przeprowadza Milicja Obywatelska lub działające na podstawie szczególnego upoważnienia ustawy inne organy administracji państwowej z własnej inicjatywy lub na zlecenie prokuratora. Zaznaczyć należy, że w dochodzeniu prokurator przesłuchuje podejrzanego przed zastosowaniem środka zapobiegającego uchylaniu się od sądu, ma obowiązek czuwania nad przebiegiem dochodzenia i decyduje po ukończeniu dochodzenia o dalszym biegu sprawy.

Terminy trwania względnie przedłużania dochodzenia i tymczasowego aresztowania są ściśle zakreślone.

Poza tym do dochodzenia stosuje się odpowiednie przepisy art. 233, 236 § 1, 237 § 1 i 2, 238—240, 242—244, 245¹—245⁷ k.p.k. w nowym brzmieniu.

Należy zaznaczyć, że oprócz dochodzenia całkowitego i częściowego (które może poprzedzać śledztwo obowiązkowe) przewidziane jest również dochodzenie ograniczone w myśl art. 3 pkt 3 w/w dekretu w sprawach o przestępstwa, które według dotychczasowych przepisów należały do właściwości sądu powiatowego, rozpoznającego w składzie jednego sędziego.

W tych sprawach nie jest konieczne:

- a) zawiadamianie prokuratora o ujawnionych przestępstwach;
- b) wydanie postanowienia o wszczęciu dochodzenia, przedstawieniu zarzutów i o zamknięciu dochodzenia oraz zatwierdzenie postanowienia o umorzeniu dochodzenia przez prokuratora. Natomiast akt oskarżenia w tych sprawach zatwierdza prokurator z wyjątkiem spraw, w których akt oskarżenia wnosi oskarżyciel prywatny.

Reasumując najważniejsze zmiany, dokonane w przepisach o postępowaniu przygotowawczym, należy dojść do wniosku, że przepisy w/w dekretu:

- 1) zabezpieczają obywatela przed zbyt pochopnym wszczynaniem przez organy śledcze postępowania karnego;
 - 2) usztywniają zakres postępowania przygotowawczego;
 - 3) wprowadzają instytucję przedstawiania podejrzanemu zarzutów, a w razie potrzeby rozszerzenia zarzutów lub zmiany kwalifikacji — obowiązek ponownego przedstawienia zarzutów zmienionych;
 - 4) określają ściśle terminy trwania i przedłużania postępowania przygotowawczego oraz tymczasowego aresztowania w okresie tego postępowania;
 - 5) wprowadzają efektywną możliwość skarżenia wszystkich postanowień, zarządzeń i innych czynności prowadzącego śledztwo przez osoby, których prawa zostały przez te czynności naruszone (art. 245⁷), poczynwszy od postanowienia o wszczęciu śledztwa aż do postanowienia o jego zamknięciu, nie wyłączając postanowienia o wznowieniu umorzonego śledztwa lub odmowie jego wznowienia;
 - 6) zapewniają udział prokuratora i obrońcy przy zamknięciu śledztwa;
 - 7) wprowadzają i zapewniają rzeczywisty i odpowiedzialny nadzór osobisty prokuratora nad całym postępowaniem przygotowawczym.
- Wszystkie wyżej przytoczone zmiany, łącznie wzięte, lepiej i w sposób bardziej celowy niż dotychczas będą zabezpieczać prawidłowy przebieg

postępowania przygotowawczego oraz wydatnie zwiększają gwarancje procesowe podejrzanego.

Jeżeli chodzi o przygotowanie do rozprawy głównej, to skreślenie § 3 i 4 art. 258 k.p.k. zmierza do uchylenia ograniczeń terminu przy rozpatrywaniu wniosków dowodowych przez sąd i do poprawy sytuacji procesowej oskarżonego na tym odcinku. Do tego samego celu zmierza uchylenie ograniczeń co do wniosków dowodowych, zgłaszanych na rozprawie przez skreślenie § 2 i 3 art. 292 k.p.k. oraz ograniczenie przerwy w rozprawach do 21 dni.

Również troską o jak najpełniejsze zagwarantowanie praw procesowych oskarżonego podyktowana jest zmiana art. 388 k.p.k. przez dodanie nowego § 3 o brzmieniu: „Sąd Najwyższy nie może skazać oskarżonego uniewinnionego, ani zaostrzyć orzeczonej kary“, orzekając co do istoty sprawy w przypadkach uchylenia wyroku skutkiem założenia rewizji na niekorzyść oskarżonego.

Temu samemu celowi służy zmiana art. 393 k.p.k. przez skreślenie słów: „chyba, że przy ponownym rozpoznawaniu sprawy wyszły na jaw nowe okoliczności, mające istotne znaczenie dla wymiaru kary“.

W pierwszym przypadku chodziło o to, aby Sąd Najwyższy nie orzekał merytorycznie na niekorzyść oskarżonego, nie widząc go i nie mając bezpośrednio styczności z materiałem dowodowym sprawy.

W drugim — chodzi o usunięcie groźby „reformatio in peius“ przy ponownym rozpoznawaniu sprawy.

Tak w skrócie przedstawiają się zmiany wprowadzone w/w dekretem z punktu widzenia realizacji celów, wymienionych w jego wstępie.

Oczywiście niech nikt z Kolegów nie uważa wyżej podanych wywodów za próbę omówienia całokształtu ostatnich zmian przepisów postępowania karnego i wszystkich kwestii z tymi zmianami związanych, lecz jedynie za skromny przyczynek, mający na celu zwrócenie na nie uwagi oraz oświetlenie poruszonych zagadnień dla ich lepszego uwypuklenia.